

ПРО ГРУПОВІ ФОРМИ РОБОТИ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРИ У МЕТОДИЧНІЙ СПАДЩИНІ Н. Й. ВОЛОШИНОЇ

У статті висвітлюється питання групових форм роботи на уроках української літератури у старших класах. Автор аналізує різні підходи вчених до визначення поняття, окреслює психолого-педагогічні умови організації й запровадження групових форм роботи у навчально-виховний процес. Детально зупиняється на розкритті методичних основ уроків-диспутів, уроків-семінарів, уроків-конференцій, уроків – досліджень, які реалізуються через застосування групових форм роботи. У статті окреслено переваги й недоліки групових форм роботи, на які у свій час у методичних роботах указувала Н. Волошина, пропонуються різні способи подолання труднощів.

Ключові слова: форми роботи, групові форми роботи, технологія групової роботи, підходи поділу на групи, диспут, семінар, конференція, круглий стіл, дослідження.

У чинних документах, зокрема й концепції літературної освіти, Державному стандарті базової загальної освіти з української мови та літератури, нових програмах допрофільного та профільного етапів навчання задекларовано компетентнісний підхід до вивчення літератури в школі, який передбачає розвиток у школярів високого рівня самостійності й здатності до самоорганізації, "виховання творчого читача із самостійним критичним мисленням, формування гуманістичного світогляду, загальної культури, естетичних смаків особистості" [2, с. 14], готовності до співпраці, уміння вести діалог тощо. За сучасних умов активного розвитку соціуму особливо актуально стає необхідність розробки такої технології підготовки учнів до самоосвіти, яка б забезпечувала успішну самоосвітню діяльність кожного з них. Найбільш ефективно реалізувати компетентнісний підхід вивчення літератури на практиці дозволяють групові форми роботи, які сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності учнів, перетворенню їх із об'єктів на суб'єкти навчання, формують самостійність, здатність до самоосвіти та самовиховання, що надзвичайно актуально нині. Аналізуючи напрацювання сучасних учителів, зокрема публікації у періодичних виданнях, учительських блогах, методичних посібниках, ми бачимо недостатнє використання групових форм роботи у практичній роботі, іноді простежуються й методичні прорахунки, які приводять до неефективної і нераціональної організації роботи на уроці. Учителі-практики пояснюють це відсутністю алгоритму запровадження і застосування групових технологій навчання.

Одним із засобів підвищення ефективності навчально-виховного процесу з літератури сучасні методисти називають використання групових форм роботи. Так, Н. Волошина, Г. Токмань, В. Котов, О. Пехота та ін. наголошують, що вони відкривають для дітей можливості співпраці, посилюється соціальний контакт, формуються такі цінності, як суспільний досвід, задоволення результатами власної й сумісної роботи, взаємодопомога, взаємозбагачення, взаємоконтроль тощо.

Значний внесок у розробку загальних принципів організації групової навчальної діяльності зробила О. Ярошенко [6], яка звернула увагу на проблему практичного застосування організації групового навчання у викладанні різних дисциплін. О. Пометун та Л. Пироженко розглядають групове навчання як одну з інтерактивних технологій [5]. Н. Волошина у статтях, присвячених проблемам сучасного уроку наголошувала, що у старших класах на уроках літератури "необхідне поєднання колективності в роботі з індивідуальним і диференційованим підходом до школярів" [1, с. 5]. Вона зазначала, слід організувати роботу учнів так, щоб кожен з них працював у повну міру своїх можливостей.

Теоретичні дослідження й практичний досвід показують, що знання й уміння з будь-якої шкільної дисципліни будуть міцнішими й довговісними, якщо предмет навчальної діяльності засвоюється через спілкування. Під час інтенсивного групового навчання виникає маленький колектив однодумців, що має позитивний вплив на становлення особистості кожного учня. Індивідуальна робота, до якої найчастіше вдаються сучасні вчителі, позбавляє навчально-виховний процес на уроці літератури найважливішої ланки – міжособистісного спілкування й взаємодії, які дуже важливі під час здобуття літературної освіти.

Уроки літератури виховують в учнів інтерес до читання, учать розуміти художнє слово, долучають учнів до духовних джерел культури і на цій основі формують розуміння законів життя, естетичні смаки, загальнолюдські цінності, читацьку культуру.

Таким чином, метою статті є узагальнення й систематизація наукової інформації про групові форми роботи на уроках літератури в старших класах, а також розробка декількох фрагментів уроків з використанням названої форми, при цьому ми будемо враховувати методичні рекомендації й роздуми Н. Волошина щодо окресленої проблеми.

Психолого-педагогічні дослідження свідчать, що групова навчальна діяльність сприяє активізації та результативності навчання школярів, вихованню гуманних взаємин між ними, самостійності, умінню доводити та відстоювати свою точку зору, а також прислухатися до думки товаришів, культурі ведення діалогу, відповідальності за результати своєї праці.

Отже, групова навчальна діяльність – це форма організації навчання в малих групах учнів, що об'єднані спільною навчальною метою за опосередкованого керівництва вчителя і в співпраці з учнями [4, с. 8].

Учитель повинен знати, як поділити клас на групи і як організувати роботу в групах. Способів утворення груп існує багато, і вони значною мірою визначають те, як відбувається робота і яким буде результат. Назвемо пропоновані методистами найбільш адаптовані для уроків літератури:

- за вибором учителя, тобто учитель сам створює групи, враховуючи, наприклад, рівень навчальних досягнень учнів з предмета, темп роботи, ставлення до навчання, творчі здібності тощо;
- за бажанням учнів, тобто учні самостійно створюють групи, при цьому учитель повинен прогнозувати результативність такого поєднання;
- випадковим способом, тобто в групи організуються ті учні, які за інших обставин ніяк не взаємодіють;
- за певною ознакою, яку пропонує вчитель чи обраний учень. Наприклад, група учнів проживає в одному будинку чи на одній вулиці, прізвища починаються на одну букву тощо;
- за вибором лідера (капітана, командира, організатора групи), якого обирає вчитель (або клас колективно), а він збирає групу.

Як свідчить аналіз учительського досвіду, методичної літератури, публікацій у періодичних виданнях, упровадження в практику роботи вчителя літератури групових форм організації навчання набуває все більшої популярності. Цьому значною мірою сприяють активні пошуки нетрадиційних форм роботи на уроці з метою урізноманітнити види учнівської діяльності для формування життєво необхідних компетентностей.

Н. Волошина зазначала, що від сучасного уроку літератури значною мірою залежить рівень культури школяра. Говорячи про особливості уроків літератури, вона підкреслювала, що за останні десятиріччя вчителями-словесниками досягнені певні успіхи, зокрема, "чіткіше визначається і формулюється мета, спостерігається свідомий відхід від схематизму уроку і прагнення до творчого його проведення, підвищується рівень активізації учнів, детально обдумується організація навчальної діяльності в класі і вдома тощо [с. 4]. Поряд із певними позитивними зрушеннями Н. Волошина відмічала і цілу низку конкретних методичних недоліків відвіданих нею уроків. Це і калейдоскопічність подання матеріалу, викликана нерозумінням учителем місця уроку в системі уроків за темою, що вивчається; це і невміння в змісті уроку відділити головне від другорядного; це і нераціональне поєднання прийомів і засобів навчання; це і нечітка організація уроків літератури, що виявляється у відсутності зв'язку між уроками та темами, що вивчаються; це і неекономне і нераціональне використання часу; відсутність цілеспрямованого навчання форм роботи з підручником [1, с. 4].

З метою уникнення названих помилок під час реалізації групових форм роботи у процес вивчення літератури в старших класах, Н. Волошина пропонувала наступне. Запровадження групової роботи потребує попередньої підготовки учнів. Для цього під час проведення традиційних уроків вона пропонувала використовувати певні види навчальної діяльності, зокрема індивідуальне самонавчання, парне навчання, групову роботу над виконанням спільного завдання, взаємонавчання груп, підготовка індивідуальних повідомлень тощо. Методів формування груп може бути безліч, це залежить від творчості вчителя.

Навчальну групу варто насамперед розглядати як колектив, який займається виконанням спільного завдання, а процес спілкування під час виконання певної діяльності як процес, який формує міжособистісні стосунки в цьому творчому колективі.

Групові форми роботи дозволяють кожному учню, на що вказувала Н. Волошина, активно включитися в атмосферу спільної творчості, мотивувати навчання, стимулює особистісне сприйняття літературного твору тощо. Кожен учень потрапляє в доброзичливу атмосферу, коли хочеться висловитися, виявити ініціативу, оскільки в колективі кожен відчуває особисту відповідальність за результати виконаної роботи, віру у свої творчі сили.

Якщо інтенсивно застосовувати групове навчання, спілкування стає обов'язковим атрибутом навчальної діяльності: учні безпосередньо під час засвоєння знань обмінюються результатами пізнавальної діяльності, обговорюють їх, дискутують.

Міжособистісні стосунки під час навчального процесу підвищують мотивацію навчальної діяльності через соціальні стимули: з'являється особиста відповідальність, відчуття задоволення від публічного успіху у навчанні. Усе це формує якісно нове ставлення до навчального предмета, відчуття особистісного відношення до загальної справи, якою стає колективне опанування певної літературної теми. Стосунки між учителем та учнями набувають характеру співпраці, оскільки вчитель безпосередньо втручається в роботу групи тільки в тому разі, якщо в учнів виникають запитання і вони самі звертаються за допомогою. Групова навчальна діяльність, на відміну від фронтальної та індивідуальної, не ізолює учнів один від одного, а навпаки, дозволяє реалізувати природне прагнення до спілкування, взаємодопомоги і співпраці.

Отже, групова форма навчання має кілька значних переваг: за той самий проміжок часу роботи можна виконати значно більше; висока результативність у засвоєнні знань і формуванні умінь; формується комунікативна компетентність; підвищуються мотиви навчання, розвиваються гуманні стосунки між дітьми.

Особливістю організації групової роботи є те, що:

- клас ділиться на групи для вирішення поставленої навчальної задачі;
- кожна група отримує завдання і виконує його під керівництвом керівника групи або вчителя;

– завдання в групі виконується таким чином, що є можливість врахувати і оцінити індивідуальний внесок кожного члена групи.

Контакти й обмін думками в групі істотно стимулюють розвиток мислення учнів, сприяють розвитку і вдосконаленню їх мовлення, поповненню знань, розширенню індивідуального досвіду.

Групова навчальна діяльність учнів може бути:

– однорідною, коли всі групи, на які поділений клас, виконують одне й те саме письмове чи практичне завдання;

– диференційованою – різні групи в класі виконують різні завдання;

– кооперативною – кожна група працює над виконанням частини спільного для всього класу завдання;

– парною – навчальна діяльність відбувається в мікрогрупах у складі двох учнів;

– індивідуально-груповою – коли кожен член групи виконує частину завдання групи.

Оскільки вчителі-практики під час опитування скаржилися на відсутність алгоритму застосування й організації групової роботи, ми процитуємо роботи В. Котова, у яких чітко розписано обов'язкові елементи її:

– попередня підготовка учнів до виконання групового завдання, постановка навчальних завдань, короткий інструктаж;

– обговорення і складання плану виконання завдання в групі, визначення шляхів вирішення поставленої задачі (орієнтовні види діяльності кожного), розподіл обов'язків;

– власне виконання завдання;

– спостереження вчителем і корекція роботи групи в цілому і окремих учнів, якщо того вимагає ситуація;

– взаємоперевірка і контроль виконуваного завдання;

– повідомлення учнів про отримані результати, загальне обговорення чи дискусія під керівництвом учителя, доповнення і виправлення, коментарі і доповнення вчителя, формулювання кінцевих висновків;

– індивідуальна оцінка роботи груп і класу в цілому [3].

Методично правильно організована робота в групах є одним із видів колективної діяльності, вона може бути успішною лише за умови чіткого розподілу роботи між усіма членами групи, взаємної перевірки й контролю результатів роботи кожного із членів групи, підтримки й допомоги з боку вчителя.

Без керівної участі учителя діяльність груп буде мало ефективною, оскільки кожна дитина повинна засвоїти порядок виконання групового завдання. Зміст групової діяльності насамперед розвиває уміння учнів працювати самостійно, радитися при цьому з однокласниками, не порушуючи тиші й дисципліни в класі, майстерність учителя насамперед виявляється в уміннях розподілити завдання із урахуванням темпу роботи кожного учня і його рівня навчальних досягнень, загального розвитку й уміння самостійно вчитися. Як справедливо зауважує Н. Волошина, "результативність уроку залежить насамперед від учителя, від його професійної підготовки та особистісних якостей" [1, с. 4].

На уроці літератури застосування групових форм роботи доцільно на всіх етапах вивчення монографічної теми. Так, опрацьовуючи біографічні відомості доцільно учнів поєднати в групи "архіваріусів", "мемуаристів", "біографів", "музеєзнавців" тощо. Залежно від родово-жанрової приналежності твору під час його поглибленого вивчення учитель може організувати роботу в групах "літературознавців", "теоретиків", "народознавців", "психологів", "фольклористів" тощо. На етапі узагальнення і систематизації знань з конкретної монографічної теми можуть бути групи "дослідників", "аналітиків", "компаративістів", "критиків" тощо. Групи учнів можуть виконувати різні проекти, наприклад, комп'ютерні презентації до всіх уроків монографічної теми, підготовку книжкових виставок, обладнання, зокрема, аудіо – чи відеосупровід уроку.

Сучасні методисти пропонують учителю-практику певну групу типів уроків, в основі яких лежать групові форми роботи учнів, зокрема це урок – психологічне дослідження, урок – літературознавче чи гендерне дослідження, урок – диспут, урок – семінар, урок – круглий стіл, урок – конференція та ін.

Зупинимося детальніше на дискусії як одній із видів групової роботи. Суть технології дискусії полягає в колективному обговоренні якогось питання, проблемної ситуації, зіставлення запропонованої інформації, ідеї, думки тощо. Мета проведення дискусії може бути різною: діагностика, тренінг, майстер-клас, зміна позиції тощо. Під час проведення дискусії, як правило, формують кілька завдань як пізнавального характеру, так і комунікативного, виховного.

Під час дискусії учні можуть або доповнювати один одного, або заперечувати. У першому випадку моделюється діалог, в іншому – диспут.

В умовах сучасної школи дискусія може бути такою:

– дискусія – диспут – як правило, учитель оголошує тему диспуту і надає слово для тих, хто бажає виступити. Хід диспуту частково визначається учителем-організатором, але в основному така форма роботи має високий емоційний характер і часто непередбачуваний результат;

– конференція – один із видів дискусії, під час якою обговорення і спір супроводжуються короткими повідомленнями про стан проблеми чи про деякі результати. Для конференції характерна розгорнута аргументація запропонованих тез і детальне спокійне їх обговорення;

– прогресивна дискусія – її мета – групове вирішення проблеми з одночасним формуванням в учасників певних комунікативних умінь і навичок. Цей вид дискусії складається із наступних етапів: зародження ідеї (учням дається час для обдумування і в подальшому пропозиція ідей чи шляхів вирішення проблеми); усі пропозиції виписуються на дошці; обговорюється кожен запропонований варіант; обираються найбільш прийнятні варіанти і розташовуються за рівнем значущості, тобто

здійснюється верифікація ідей; учитель організовує дискусію, результатом якої є рішення, які отримали найбільшу кількість голосів, серед них обирається остаточне. Така форма дискусії сприяє виробленню уміння швидко й ефективно приймати групове рішення;

– дискусія – змагання – увесь клас ділиться на команди, обирається журі, озвучуються критерії оцінки запропонованих рішень: глибина і логічність рішення, чіткість досягнення поставленої мети. Погоджується тема дискусії і система балів. Веде дискусію учитель. Одночасно працює журі, яке оголошує результати і коментує їх.

Для проведення дискусії можна використовувати різні методики, наприклад: "Питання-відповідь", "Обговорення задання у групі напівголоса", "Лабіринт", "Естафета", "Вільна дискусія" тощо.

Дискусія як одна із форм групової роботи формує у старшокласників ставлення до точки зору свого співбесідника як гідної поваги і розуміння, вирішення конструктивного конфлікту, протиріч дискусії сприяє виявленню оптимальних стратегій рішення завдань тощо.

Під час проведення уроку-конференції необхідно максимально залучати групи до роботи, давати індивідуальні завдання, стимулювати творчість. Проблема пропонується на початку уроку, оголошується план і кілька орієнтовних запитань, які відповідають інформаційним блокам, вузловим питанням конференції, теоретико-літературним питанням. Вступне слово вчителя розкриває тему і предмет обговорення, мотивує навчальну діяльність учнів. Групи учнів отримують різні завдання, наприклад, виразне читання й літературознавчий аналіз фрагменту твору, робота зі словниками і пояснення теоретико-літературних термінів, перегляд і аналіз репродукції картини відомого художника, а також роздуми щодо подібності окремих аспектів художнього полотна і змісту твору тощо.

Успіх роботи в групах залежить від уміння вчителя комплектувати групи, організовувати роботу в них, розподіляти свою увагу так, щоб кожна група і кожен її учасник відчували зацікавленість педагога у їх успіху, у належних і плідних міжособових взаєминах.

Використані джерела

1. Волошина Н.Й. Сучасний урок літератури як дзеркало інтелектуального багатства і педагогічної культури вчителя / Н. Волошина // Всесвітня література та культура. – 2003. – №1. – С. 3-5.
2. Концепція літературної освіти в 11-річній загальноосвітній школі // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2010. – № 10. – С. 10 – 20.
3. Котов В.В. Организация на уроках коллективной деятельности / В. Котов. – Рязань, 1997. – 100 с.
4. Освітні технології: науково-методичний посібник / О. Пехота, А. Кіктенко, О. Любарська ; за заг. ред. О. Пехоти. – К. : А. С. К., 2001. – 489 с.
5. Педагогічні технології у безперевній професійній освіті / за заг. ред С. Сисоева. – К. : А.С. К., 2001. – 344 с.
6. Пометун О. І. Сучасний урок: Інтерактивні технології навчання / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко. – К. : А.С.К., 2004. – С. 50-96.
7. Ярошенко О. Г. Групова навчальна діяльність школярів: Теорія і методика / О. Г. Ярошенко. – К. : Партнер, 1997. – С. 46-74.

Diatlenko T.

ABOUT GROUP FORMS OF WORK ON LITERATURE LESSONS IN THE METHODOLOGICAL HERITAGE OF N. I. VOLOSHINA

The article addresses the issue of group forms of work at lessons of Ukrainian literature in senior classes. The author analyzes the different approaches of scientists to definition of the concept delineates psychological and pedagogical conditions of organization and implementation of group work in the educational process. Group training activity is the form of organization of learning in small groups of students, united by a common training goal for the indirect supervision of a teacher and in cooperation with the students. The author of the article calls the methods of forming groups: for the choice of teacher, at the request of students, by the random way, on certain grounds, for the choice of leader and the like. Also named different types of group: homogenous, differentiated, cooperative, steam room, individual-group.

In article is the algorithm of the use of group work offered in the works of V. Kotova, in particular, preliminary preparation of students to perform group tasks, setting learning objectives, briefing instruction; discuss and plan the job in the group, identifying the ways of the task (tentative activities), the distribution of responsibilities; the actual execution of the task; the observation of teacher and correction of work of the group in general and individual students, if the situation requires; check and control performed tasks; reporting the pupils about the results, general discussion or the discussion under the guidance of a teacher, additions and corrections, comments and additions the teachers, the wording of the final conclusions; assessment of the work groups and in class in general. In details stops on the disclosure of methodological foundations for the lessons that are implemented through the use of group forms of work outlines the advantages and disadvantages of group work.

Key words: forms of work, group forms of work, technology of group work, approaches split into groups, debate, seminar, conference, round table, research.

Стаття надійшла до редакції 06.05.2016 р.